

Лариса Мафтин,

кандидат філологічних наук, доцент,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
(м. Чернівці)

Larysa Maftyn,

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
(Chernivtsi)
l.maftyn@gmail.com

УДК 37.011.33 (477.8)(091)«192/193»

УКРАЇНОЗНАВСТВО В ЗМІСТІ ОСВІТИ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ

UKRAINIAN STUDIES IN THE CONTENT OF EDUCATION OF THE EASTERN GALYCHYNA BETWEEN THE WARS

У статті висвітлюються особливості розвитку українського шкільництва Східної Галичини міжвоєнного періоду в контексті освітньої політики Польської держави 1920-1939 рр. На основі узагальнення історико-теоретичних досліджень, аналізу архівних документів, публікацій у педагогічних часописах окреслено проблеми українознавчого підходу до змісту освіти, акцентовано особливу роль українознавства у процесі виховання національно свідомих українців, збереження своєї ідентичності в умовах асиміляційної політики, боротьби за національні й політичні свободи.

Метою статті є дослідження освітньої політики Другої Речі Посполитої, висвітлення стану українського шкільництва в Галичині у міжвоєнну добу та аналіз українознавчої складової змісту освіти означеного періоду.

Методологічні засади дослідження ґрунтуються на принципах системності, історизму, науковості та інтегративності. Використання історико-хронологічного методу, аналізу, синтезу та узагальнення дало змогу дати відповідну оцінку тим процесам, які вплинули на становлення і розвиток українського шкільництва на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, окреслити тенденції розвитку українознавства у першій третині ХХ ст.

Ключові слова: національне шкільництво, приватне шкільництво, українознавство, зміст освіти, урядова політика, національна свідомість, національне виховання.

The article highlights the peculiarities of Ukrainian schools in Eastern Galicia in the context of interwar Polish state education policy 1920-1939 years. On the basis of summarizing the historical and theoretical research, analysis, archival documents, publications in journals pedagogical problems outlined ukrainian studies approach to educational content, accented Ukrainian special role education in the nationally conscious Ukrainian, maintaining their identity in terms of assimilation policies, the struggle for national and in Political freedoms.

The article is to study the educational policy of the Second Commonwealth, the state of Ukrainian education coverage in Galicia in the interwar period and analysis component of Ukrainian studies content of education appointed period.

The methodological foundations of the research are based on the principles of systemicity, historicism, science and integrity. Using historical and chronological method of analysis, synthesis and synthesis allowed to give an appropriate assessment of the processes that influenced the formation and development of Ukrainian education in Western Ukraine in the interwar period, Ukrainian outline the trends in the first third of the twentieth century.

Key words: national schooling, private schooling, Ukrainian studies, educational content, national consciousness, national education.

В статье освещаются особенности развития национальной школы Восточной Галиции межвоенного периода в контексте образовательной политики Польского государства 1920-1939 гг. На основе обобщения историко-теоретических исследований, анализа архивных документов, публикаций в педагогических журналах обозначены проблемы украиноведческого подхода к содержанию образования, акцентировано особую роль украиноведения в процессе национального воспитания.

Целью статьи является исследование образовательной политики Второй Речи Посполитой, освещение состояния украинского образования в Галиции в межвоенный период и анализ украиноведческой составляющей содержания образования указанного периода.

Методологические основы исследования основываются на принципах системности, историзма, научности и интегративности. Использование историко-хронологического метода, анализа, синтеза и обобщения позволило дать соответствующую оценку тем процессам, которые повлияли на становление и развитие украинского образования на западноукраинских землях в период между двумя войнами, обозначить тенденции развития украиноведения в первой трети ХХ в.

Ключевые слова: национальное образование, украиноведение, содержание образования, правительственная политика, национальное сознание, национальное воспитание.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зміст освіти, як історична категорія, залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних чинників. Рівень розвитку суспільства, його потреби, соціальні замовлення, ідеологія держави, політика, методологічні

позиції вчених тощо так чи інакше впливають на формування змісту освіти. У науковій літературі пропонується чимало визначень цього поняття, яке загалом характеризується як система наукових знань, практичних умінь і навичок, засвоєння й набуття яких закладає основи для розвитку та формування особистості. У чинних підручниках з педагогіки (М.Д. Ярмаченко, Ю.К. Бабанський, В.І. Бондар, О.Я. Савченко) сутність змісту шкільної освіти трактується як система «знань про навколишній світ, сучасне виробництво, культуру й мистецтво, узагальнених інтелектуальних і практичних умінь, навичок творчого розв'язання практичних і теоретичних проблем, систему етичних норм, якими повинні оволодіти учні», як один із компонентів процесу навчання «система наукових знань, умінь і навичок, оволодіння якими забезпечує всебічний розвиток розумових і фізичних здібностей школярів, формування...світогляду, моралі й поведінки, підготовку до суспільного життя, праці» [9, с.61]. О.Я. Савченко зазначає, що вітчизняна наукова педагогічна думка в останнє десятиріччя ХХ на початку ХХІ ст. виразно окреслила потребу оновлення змісту освіти, який має «живитися різними джерелами, серед яких найголовніші – природа, наука, виробничі технології, краєзнавство, людинознавство, педагогічні й психологічні знання тощо» [9, с.61].

Новітні потреби модернізації системи освіти в Україні, ті події, які переживає суспільство у зв'язку з російською військовою агресією на перший план висувають проблеми національно-патріотичного виховання, оновлення змісту освіти на українознавчих засадах. У розробці нових підходів до національно-патріотичного виховання потрібно враховувати й належно осмислювати досвід наших попередників, - педагогів, просвітителів, науковців, які активно пропагували українознавство, боролись за його впровадження у педагогічний процес, вважали його потужним джерелом виховання національно свідомих українців, адже українознавство – це «шлях до самопізнання й самотворення українства, здійснення ним своєї історичної місії, воно органічно поєднує (синтезує) процеси пізнання (самопізнання), творення (самотворення), виховання й навчання, народної і наукової педагогіки, вітчизняний і зарубіжний досвід, що органічно переростають в українолюбство та українотворення» [6, с.10].

Однак нині спостерігаємо недооцінку ролі українознавства у вихованні української особистості, про що свідчить скорочення кількості годин, вилучення із навчальних програм, підміна такими поняттями як народознавство, суспільствознавство, краєзнавство тощо. Актуальність нашої розвідки зумовлена тим, що історія українознавства як науки про Україну й українство у всіх часопросторових вимірах [6, с.490], як інтегративної системи знань по Україні є важливою складовою загальної історії педагогіки. Аналіз цього історико-педагогічного феномена дозволяє побачити цілісну картину розвитку вітчизняної педагогіки, осмислити її кращі надбання і необхідність впровадження в сучасну педагогічну практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми. Теоретико-методологічним аспектам українознавства як науки присвячено чимало праць В. Барана, В. Баранівського, Я. Калакури, П. Кононенка, В. Крисаченка, Л. Токаря та ін. Українознавство як інтегративну цілісність неокласичної науки й освіти ХХ ст. досліджували О. Вишневський, Б. Ступарик, Т. Усатенко, Г. Філіпчук та ін. Питання становлення національної освіти на різних історичних етапах вивчали Г. Васильович, В. Вихрущ, М. Євтух, Т. Завгородня, О. Любар, М. Чепіль, В. Сухомлинська й ін. Окремі питання означеної проблеми також розглядаються у працях М. Барни, Д. Герцюка, Л. Березівської, Г. Білавич, Я. Кодлюк, З. Нагачевської, Н. Побірченко, І. Червінської та ін.

Попри велику кількість різноманітних досліджень стану й розвитку освіти на західноукраїнських землях, особливостей теорії та практики навчання і виховання, проблема українознавчих засад змісту освіти, осмислення досвіду наших попередників у справі актуалізації пізнавального й виховного потенціалу українознавства, боротьби за свою рідну, національну школу потребує детальної уваги.

Формування мети статті. Метою статті є дослідження освітньої політики Другої Речі Посполитої, висвітлення стану українського шкільництва в Галичині у міжвоєнну добу та аналіз українознавчої складової змісту освіти означеного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Прагнення народу до самостійного державного життя, здатність зберегти свою національну ідентичність, свою мову, культуру, традиції тощо значною мірою визначається освітою. Те, що закладене в родині, школі визначає подальше життя людини, її поведінку у громадсько-політичному, національному, суспільному, родинно-побутовому житті. Національна школа є найважливішою суспільною інституцією, де формується українська людина, тому «без власних шкіл і без вироблення освітньої традиції, без перейнятого освітніми і народолюбними думками духовенства, без популярного і вищого письменства...», - писав І.Я.Франко, - наша Україна готова знов опинитися в роді ковадла, на якому різні чужі молоти вибиватимуть свої мелодії, або в ролі кролика, на якому різні прихильники вівісекції будуть доконувати своїх експериментів» [11, с.44]. Тож досвід розбудови національної освіти на українознавчих засадах, боротьби за рідномовну освіту в контексті проблеми етнічного, національного самоусвідомлення залишаються тією сторінкою історії педагогіки України, яка завжди привертатиме увагу дослідників.

За ризьким миром (березень 1921 р.) частина українських земель, які раніше перебували у межах радянських кордонів: Західна Волинь, Полісся, Холмщина і Підляшшя увійшли до складу польської держави. Частиною Польської Республіки 14 березня 1923 р. було визнано Східну Галичину [1;2]. У політиці правлячих кіл щодо українських земель, які увійшли до складу Польщі й становили третину її території, а українці – біля 16% її населення, дослідники виокремлюють три періоди. Спочатку (1919-1923 рр.) польський уряд, аби репрезентувати світовій громадськості свою державу як демократичну, гарантував національним меншинам, серед них і українцям, право спілкуватися рідною мовою на побутовому рівні й навчатися у початкових класах (конституція 1921 р.), а також самоврядування Східній Галичині: Львівське, Станіславське, Тернопільське воеводства (закон від 26 березня 1922 р.). Однак з часом всі ці права залишилися на папері. Вже у двадцяті роки українське шкільництво зазнавало переслідувань, українцям було заборонено вступ до університету. Т.Завгородня, автор монографії «Теорія і практика навчання в Галичині (1919-1939 роки)», слушно зазначає, що «Польща дуже настирливо намагалася досягти основної мети – в найкоротший час полонізувати українців за допомогою своїх шкіл» [4, с.61].

У 1923–1926 рр. правлячі кола Польщі починають відкритий наступ на національні права українців, всіляко обстоюючи політику «винародлювання», ідею утворення однопольської держави шляхом примусової асиміляції національних меншин. Українським етнічним територіям, які увійшли до складу Польщі нав'язувалися офіційні колоніальні назви: «Малопольська Виходня», «Східна Малопольщина», «Східні Креси», а такі поняття як «українець», «український» замінювалися назвами «малопольяк», «русин», «руський», «воляняки», «поліщуки», «тутешні». Українцям було заборонено обіймати адміністративні посади в державних установах та офіцерські посади у війську, у вищих навчальних закладах для них встановлювалась дуже висока плата за навчання, тож можливості отримати вищу освіту також були мізерними.

Важливим знаряддям колонізації стали дискримінаційні заходи польського уряду в царині мови й освіти. 31 липня 1924 р. був прийнятий сумнозвісний закон про мову навчання в школах, за яким польська мова проголошувалась державною, «протягом 15 років через школу українців мали асимілювати і таким чином вирішити українське питання в Польщі» [10, с.23]. Розпочалося закриття українських шкіл, вживання української мови було заборонено в усіх державних установах та органах самоврядування. Організований у Львові ще в липні 1921 р. таємний український університет, який мав три факультети: юридичний, філософський та медичний, 65 кафедр, 1500 студентів і діяв напівлегально, всіляко переслідувався владою, оскільки його діяльність стала виявом високого рівня національної свідомості західних українців, їх прагнення відстояти свої національні права, національну гідність. Закордонні університети визнали Український університет у Львові рівноправним із західноєвропейськими вищими школами та зараховували студентам роки навчання в ньому. Також підпільно функціонувала українська політехніка. Однак, внаслідок поліційних переслідувань, у 1925 р. ці навчальні заклади змушені припинити свою діяльність.

3-тубун нарад, зборів, конференцій традиційно звучали заяви про те, що «Всі школи, як публічні, так і приватні на території Речі Посполитої Польської є в тісному значенні цього слова польськими школами. Про інші школи, які не відповідають ідеї польської державності в польській державі, не може бути й мови» [3, с.3]. Міністр освіти Польщі Станіслав Грабський, підтримуючи офіційний державний курс щодо українського населення, наголошував: «... до яких 20 літ українська дитина має бути так вихована, щоб волила Міцкевича від Шевченка, щоб до 20 літ не було в Польщі питання національної меншини, а всі громадяни стали поляками» [4, с.62]. Полонізаційній політиці уряду були підпорядковані й існуючі навчальні програми, наприклад, програма з історії (4 кл.) передбачала тільки одну тему з історії Русі, яка розглядалась як частина Польщі, програми з природознавства подавали інформацію лише про польську фауну й флору, у програмах з географії не було ніяких відомостей про українські землі та ін. Все це робилося для того, щоб «школа на терені Галичини стала засобом для притуплення українських національних почувань, для відізвання того, що дитина в школі вчиться від української національної традиції і культури» [4, с.110–113]. Прогресивна інтелігенція, діячі освіти, науки, культури засуджували такий стан речей, обстоювали необхідність розробки нових навчальних програм, їх оновлення, насичення українознавчим змістом.

Політична криза 1926 р. призвела до нового повороту в політиці щодо українців. Третій період (1926–1937 рр.) – це посилення національно-визвольної боротьби етнічних меншин проти утисків і національного гноблення. У ній брали участь представники різних кіл населення та політичних течій. Дослідники наводять такі факти: якщо у 1922 р. в Західній Україні відбулося лише 59 страйків, то в 1934–1939 рр. – 1118; з весни 1930 р. посилилися виступи селян, в тому числі збройних. Відповіддю уряду була кампанія паціфікації – умиротворення за допомогою поліції та війська. Під час екзекуцій селян змушували вигукувати: «Хай живе маршал Пілсудський» або співати «Єще Польска не згінела» [1;2]. У 1935 р. Польща офіційно відмовилася від своїх зобов'язань перед Лігою Націй щодо забезпечення прав національних меншин. Повернувшись до ідеї однопольської держави, урядові кола розгортають репресії проти українців, здійснюють політику жорстокої асиміляції. У результаті денационалізаційної політики число українських шкіл у краї в 1938 р. зменшилося до 451 [10, с.224], а більшість предметів в утраквістичних (двомовних) навчальних закладах повинні були викладатися польською мовою. У цих умовах «активізувалися намагання освітніх, культурних, політичних осередків поширити мережу приватних шкіл, що задовольнило б потребу українців у наданні їм дітям можливості вчитися в середніх навчальних закладах, зберегло українську школу» [4, с.38].

Вирішенням проблем навчання українського населення та наданням моральної й матеріальної допомоги учням і студентам займалося «Українське Педагогічне Товариство» (УПТ), в 1926 р. перейменоване на «Рідна Школа», яке взяло під свою опіку приватні школи і послідовно відстоювало національний характер освіти, сприяло покращенню якості навчання та виховання юного покоління. У 1927–1928 рр. на утриманні цього педагогічного товариства було 45 народних шкіл, 10 гімназій, 5 учительських семінарій, 8 фахових шкіл, 23 захоронки (дошкільні навчальні заклади) і дитячі садки, 4 постійні фахові курси, в яких навчалось понад 10 тисяч учнів [4, с.39]. Разом з «Просвітою» та іншими громадськими організаціями Товариство стало на шлях національного й духовного визволення українців. До процесу утворення мережі українських освітніх установ активно долучилася й церква. Навчальні заклади, засновані під опікою Отців Василян, одного з основних чернечих орденів Української греко-католицької церкви, створювали відповідні передумови для всебічного розвитку молоді, участі у громадському житті, подальшого навчання. Однак, приватні школи у своїй діяльності зустрічалися з певними труднощами, – хоча закон і передбачав для них окремі навчальні плани й програми, проте насправді ці заклади змушені були працювати за планами польських шкіл, у яких на предмети українознавства години не визначалися. Тож одним із важливих засобів національного виховання стали шкільні самоосвітні гуртки. Зокрема, у Львівській гімназії сестер-Василянок діяли історичний, географічний, філологічний, класичної літератури, літературний імені Лесі Українки, математичний. В основу навчання гімназистів було покладено українознавчий принцип, – вивчення етнографічних особливостей західного регіону України, знайомство з визначними постатями України, створення музею народного мистецтва тощо. Товариство «Рідна Школа» в освітньо-виховній роботі також послугоувалося українознавчим підходом: відповідна тематика рефератів, діяльність гуртків, вакаційних осель (літніх таборів), бібліотек, концертів, аматорських і театральних вистав, видавництво книг та ілюстрованого часопису

«Рідна Школа», який був присвячений справам всенародного та середнього шкільництва на всіх українських землях, що підпорядковувалися Польщі. Загалом у школах Товариства навчалися близько 40 000 дітей. Головною місією було збереження української школи в умовах колонізації, надання українцям якісної освіти, «суми знань про український народ та про його країну України» (М.Васильковський), виховання в підрастаючого покоління любові до України.

Ідеї подальшого розвитку національної школи, теорії та практики національного виховання, українознавчих засад змісту освіти знайшли відображення у матеріалах Першого українського педагогічного конгресу, який відбувся 2-3 листопада 1935р. у Львові. На особливу увагу заслуговує доповідь Василя Пачовського «Українознавство у вихованні молоді». Автор глибоко обґрунтовує необхідність вивчення українознавства, його значення у процесі національного пізнання і самопізнання: «...ми українці уважам хребетним стрижнем школи пройняті національним духом науку українознавства, в якого склад входить мова, література, історія, пластичне мистецтво, музика українського народу та географія земель, заселених українцями. Ми вповні свідомі того, що українське свідоме покоління виховає тільки школа з українською мовою навчання, але пройнята наскрізь національним духом не зі становиська боротьби і ворожнечі до сусідів, а зі становиська любові рідного краю» [8, с.86]. В умовах, коли школа була інструментом ідеологічної боротьби, виконувала державно-політичне замовлення, саме українознавство виступало тим чинником, який актуалізував національні пріоритети: «...школи, з українською мовою, які понижують, занедбують або нехтують науку українознавства уважам за ненаціональні установи, бо вони сповняють своє завдання недостатньо» [8, с.86]. В.Пачовський вважав українознавчий підхід в освіті справою державної ваги, наголошуючи на тому, що «...ніяка держава, що її замешкують українці, не може ставити перепон уведенню цієї науки в життя. Допускаючи цю науку до шкіл, кожна держава приваже до своєї цілі українську націю, яка побачить, що під покровом цієї держави можуть українці заховати свої споконвічні вартості як нація. В ХХ сторіччі ніяка держава не може стерти з лиця землі обличчя нації, що має тисячолітню рідну культуру. Нищенням національної культури підневоленої нації – кожна держава готує собі гріб, бо замінює поневолену людність в армію внутрішніх ворогів, замість утворити з неї прихильників і союзників до будови і удержання свого державного храму» [8, с.108].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, українське шкільництво Східної Галичини міжвоєнного періоду, розвивалося у складних суспільно-політичних умовах. Вся його історія на землях, окупованих Польщею, - «це безустанна боротьба за український зміст у навчанні й вихованні української молоді» [5, с.923]. Саме завдяки однакості української спільноти у послідовному відстоюванні своїх національних прав вдалось зберегти державні українські середні школи, зміцнити приватні, конкретизувати мету національного виховання крізь призму українознавства. Галицькі педагоги обстоювали положення про те, що основою навчально-виховного процесу в національній школі мають стати українознавчі дисципліни, які з раннього віку на національному ґрунті виховуватимуть свідомого громадянина-патріота.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні історико-педагогічних аспектів становлення українознавства яка науку та навчальної дисципліни, особливостей впровадження в систему національної освіти.

1. Бойко О. Д. Історія України: посібник / О.Д.Бойко. - К.: Видавничий центр «Академія», 2002. - 656 с.
2. Васюта І. К. Політична історія Західної України (1918–1939) / І. К. Васюта. - Львів : Каменяр, 2006. - 335 с.
3. Герасимович, Іван. На тривогу! Основи української нації zagrożені / Іван Герасимович. - Львів: Накл. «Рідної Школи» у Львові, 1929. - 152 с.
4. Завгородня, Тетяна. Теорія і практика навчання в Галичині (1919-1939 роки) / Тетяна Завгородня. - Івано-Франківськ, 2007. - 392 с.
5. Енциклопедія українознавства: Загальна частина: В 3-х т. / Ред. В.Кубійович – Т.З. - К.,1995. - 933 с.
6. Історія українознавства: навч. посіб. / за ред. П.П.Кононенка. - К.: Академвидав, 2011. - 512 с.
7. Огляд шкільництва. Шкільництво на українських землях під Польщею // Учитель. - 1923. - 23 вересня. - С. 12–13.
8. Перший український педагогічний конгрес. 2-е видання, доповнене. - Львів: «СПОЛОМ», 2005. -244 с.
9. Савченко О.Я. Дидактика початкової освіти: підручн./ О.Я.Савченко – К. : Грамота, 2012. - 504 с.
10. Ступарик Б.М. Національна школа: витоки, становлення: Навчально-метод. посібник / Б.М.Ступарик. - К.: ІЗМН, 1998. - 336 с.
11. Франко І. Одвертий лист до галицької української молоді / Іван Франко // Твори: В 50-т. - К.: Наукова думка,1986. - Т.45. - С.401-409.

Reference

1. Bojko O. D. Istoryia Ukrainy: posibnyk / O.D.Bojko. - K.: Vy'davny'chy'j centr «Akademiya», 2002. - 656 s.
2. Vasyuta I. K. Polity'chna istoriya Zaxidnoyi Ukrainy' (1918–1939) / I. K. Vasyuta. - L'viv : Kamenyar, 2006. - 335 s.
3. Gerasymovych, Ivan. Na try'vogu! Osnovy' ukraiyins'koyi nacyi zagrozheni / Ivan Gerasymovych. - L'viv: Nakl. «Ridnoyi Shkoly» u L'vovi, 1929. - 152 s.
4. Zavgorodnya, Tetyana. Teoriya i prakty'ka navchannya v Galy'chy'ni (1919-1939 roky) / Tetyana Zavgorodnya. - Ivano-Frankiv's'k, 2007. - 392 s.
5. Ency'klopediya ukraiyinoznnavstva: Zagal'na chasty'na: V 3-x t. / Red. V.Kubijovy'ch – T.Z. - K.,1995. - 933 s.
6. Istoryia ukraiyinoznnavstva: navch. posib. / za red. P.P.Kononenka. - K.: Akademvy'dav, 2011. - 512 s.
7. Oglyad shkily'ny'ctva. Shkily'ny'ctvo na ukraiyins'ky'x zemlyax pid Pol'shheyu // Uchy'tel'. - 1923. - 23 veresnya. - S. 12–13.
8. Pershy'j ukraiyins'ky'j pedagogichny'j kongres. 2-e vy'dannya, dopovnene. - L'viv: «SPOLOM», 2005. -244 s.
9. Savchenko O.Ya. Dy'dakty'ka pochatkovoyi osvity': pidruchn./ O.Ya.Savchenko – K. : Gramota, 2012. - 504 s.
10. Stupary'k B.M. Nacional'na shkola: vy'toky', stanovlennya: Navchal'no-metod. posibny'k / B.M.Stupary'k. - K.: IZMN, 1998. - 336 s.
11. Franko I. Odverty'j ly'st do galy'cz'koyi ukraiyins'koyi molodezhi / Ivan Franko // Tvory': V 50-t. - K.: Naukova dumka,1986. - T.45. - S.401-409.